

УДК 339.564:664(477)

JEL Classification: F29; L66

ЕКСПОРТНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ

**Венгерська Н. С.
Калантарова А. Р.**

Зазначено, що одним із найважливіших напрямів розвитку експортних можливостей національної економіки є експортний потенціал харчової промисловості України. Охарактеризовано властивий Україні постачально-збутовий і посередницько-торговельний характер виходу у світогосподарську сферу, який не реалізує всіх потенційних експортних можливостей у виробництві продовольчих товарів, зумовлює необхідність переорієнтації та переходу до нової моделі взаємодії національного господарства зі світовим. У результаті проведеного дослідження авторами визначено, що зростання експортного продовольчого потенціалу є визначальним фактором розвитку зовнішньоекономічних зв'язків, важливою ланкою зовнішньоторговельного обміну.

Ключові слова: експорт, експортний потенціал, зовнішня торгівля, модернізація, харчова промисловість.

ЭКСПОРТНЫЙ ПОТЕНЦИАЛ ПИЩЕВОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ УКРАИНЫ

**Венгерская Н. С.
Калантарова А. Р.**

Указано, что одним из важнейших направлений развития экспортных возможностей национальной экономики является экспортный потенциал пищевой промышленности Украины. Охарактеризован присущий Украине сбытовой и посредническо-торговый характер выхода на мировой рынок, который не реализует всех потенциальных экспортных возможностей в производстве продовольственных товаров, вызывает необходимость переориентации и перехода к новой модели взаимодействия национального хозяйства с мировым. В результате проведенного исследования авторами определено, что рост экспортного продовольственного потенциала является определяющим фактором развития внешнеэкономических связей, важным звеном внешнеторгового обмена.

Ключевые слова: экспорт, экспортный потенциал, внешняя торговля, модернизация, пищевая промышленность.

THE EXPORT POTENTIAL OF FOOD INDUSTRY OF UKRAINE

**N. Vengerskaya
A. Kalantarova**

The export potential of the food industry of Ukraine is found to be one of the important directions of development of export possibilities of the national economy. Inherent in Ukraine supply, sale and brokerage-trading nature of entering the world market is characterized as such that does not fulfill all the potential export opportunities in the production of food and necessitates reorientation and transition to a new model of interaction between the national economy and the world.

As a result of the study, the growth of the export potential of food is stated to be a determining factor in the development of foreign trade relations, an important link in the foreign trade exchange.

Keywords: export, export potential, foreign trade, modernization, food industry.

Міжнародна торгівля за своїми масштабами й функціями в загальному комплексі міжнародних економічних відносин зберігає винятково важливе значення. Вхідження економіки України в систему світових господарських відносин зумовлює необхідність розширення експортного потенціалу України. Одним із важливих напрямів розвитку експортних можливостей національної економіки є експортний потенціал харчової промисловості України. Харчова промисловість України спроможна не лише забезпечити потреби внутрішнього ринку в продовольчих товарах, а й сформувати потужний експортний потенціал держави.

Проблема розширення експортних можливостей та розвитку експортного потенціалу харчової промисловості України на сьогодні є дуже актуальною. Її вирішення потребує системного підходу до вдосконалення управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємства і здійснення комплексу організаційно-економічних, управлінських і техніко-технологічних заходів, що сприятимуть посиленню конкурентних переваг підприємства та країни в цілому на зовнішньому ринку.

Теоретико-методологічні та практичні аспекти аналізу, формування й використання експортного потенціалу розглядалися у працях провідних зарубіжних та українських вчених, а саме Андріанова В. Д., Бахрамова Ю. М., Бегма В. М. [1], Губенко В. І., Діденко Н. І., Зав'ялова Н. І., Кириченко О. О. [2], Крушницької Г. Б., Ломаченко Т. І., Савицького П. І. та ін. Традиційно в економічній літературі досліджуються питання визначення сутності експортного потенціалу в аспекті національної та регіональної економіки, визначаються фактори зовнішнього впливу на розвиток експортного потенціалу відповідного рівня, аналізуються критерії ефективності використання експортного потенціалу.

Метою даної статті є визначення джерел оновлення експортного потенціалу, оцінювання стану та підвищення експортної орієнтації харчової промисловості шляхом удосконалення економічного й технологічного забезпечення, а також розробка рекомендацій і пропозицій щодо вирішення цих питань з урахуванням наявної ситуації на зовнішньому ринку.

Серед науковців, які досліджували теоретично-методологічні аспекти "експортного потенціалу", єдиної думки щодо сутності поняття "експортний потенціал" немає, але аналіз наукових напрацювань учених дав можливість стверджувати, що експортний потенціал визначають з точки зору декількох підходів, а саме як здатність, як складову системи зовнішньоторговельних зв'язків, як частину загального економічного потенціалу, як можливості країни або галузі, як сукупність природних, виробничих, трудових, фінансових ресурсів, як створення нових і трансформацію наявних правових, соціальних інститутів та інститутів власності [3].

Експортний потенціал – це обсяг благ, які національна економіка може виробити та реалізувати за своїми межами та здатність національної економіки відтворювати свої конкурентні переваги на світогосподарській арені [1].

Останнім часом розвиток харчової промисловості в Україні характеризується різким зниженням технологічного рівня виробництва, скороченням обсягів і асортименту продукції, погіршенням її якості, затуханням інвестиційного та інноваційного процесів, витісненням національних харчових продуктів з внутрішнього й зовнішнього ринків продовольчих товарів, зменшенням обсягів надходження

до бюджету та валютних надходжень у країну від експортних операцій галузі тощо.

Продукція сільськогосподарства є ресурсною складовою виробництва в різних галузях національного господарства, а в харчовій промисловості – її основою. Від ступеня насичення ринку продовольчими товарами сільськогосподарської переробки, їхньої якості та ціни (доступності) залежить забезпечення населення продуктами харчування, що, у свою чергу, є одним з основних завдань виробництва.

З метою здійснення оцінювання перспектив розвитку експортного потенціалу харчової промисловості необхідно, насамперед, дослідити динаміку виробництва хоча б основних видів її продукції. Перш ніж перейти власне до структурно-динамічного аналізу експорту Україною продукції харчової промисловості, слід зазначити, що впродовж 2005 – 2012 рр. питома вага експорту продукції харчової промисловості України в загальному експорті країни збільшувалася (7,64 % – у 2006 р., 9,67 % – у 2007 р., 8,24 % – у 2008 р., 11,49 % – у 2009 р., 11,85 % – у 2010 р., 12,05 % – у 2011 р., 12,76 % – у 2012 р.). На фоні зростання експорту також відбувалося зростання імпорту. У цілому можна спостерігати нарощування позитивного зовнішньоторговельного сальдо, що забезпечувалося в основному експортом масел та жирів тваринних, олій рослинних, частка яких у загальному експорті продукції харчової промисловості у 2012 р. становила 49,74 %.

Товарна структура експорту сільськогосподарської та харчової продукції показана на рисунку. Як можна побачити, товарна структура експорту Україною продукції харчової промисловості є не диверсифікованою, закріплює залежність від зовнішньої кон'юнктури одночасно з низькою здатністю підприємств оперативно реагувати на потреби ринку, враховуючи наявний рівень їх інформаційно-аналітичного забезпечення. Це посилює чутливість до цінових коливань та криз на міжнародних ринках і ще раз підкреслює необхідність дослідження флуктуацій на світовому ринку, що можуть спричинити структурні зміни експорту Україною продукції харчової промисловості. Питома вага продуктів рослинного походження в загальній структурі експорту харчової та сільськогосподарської промисловості України була найвищою впродовж 2005 – 2012 рр. (39,37 % – у 2005 р., 41,39 % – у 2006 р., 27,46 % – у 2007 р., 51,46 % – у 2008 р., 52,92 % – у 2009 р., 40,02 % – у 2010 р., 43,21 % – у 2011 р., 51,53 % – у 2012 р.). Відсоток живих тварин та продуктів тваринного походження у 2005 р. складав 17,01 %, починаючи з 2006 р. його показник був найнижчим у загальному обсязі експорту харчової та сільськогосподарської промисловості України і становив відповідно 8,41 % – у 2006 р., 11,89 % – у 2007 р., 7,35 % – у 2008 р., 6,26 % – у 2009 р., 7,76 % – у 2010 р., 7,31 % – у 2011 р., 5,38 % – у 2012 р. Жири та олії тваринного й рослинного походження у 2005 р. складали 13,64 % від загального експорту продукції харчової та сільськогосподарської промисловості України, у 2006 р. – 20,61 %, у 2007 р. – 27,33 %, у 2008 р. – 17,95 %, у 2009 р. – 18,88 %, у 2010 р. – 26,34 %, у 2011 р. – 26,53 % та у 2012 р. – 23,55 %. Питома вага готових харчових продуктів у загальному обсязі експорту харчової та сільськогосподарської промисловості України у 2005 р. складала 29,98 %, у 2006 р. – 29,58 %, у 2007 р. – 33,33 %, у 2008 р. – 23,24 %, у 2009 р. – 21,95 %, у 2010 – 25,88 %, у 2011 р. – 22,95 %, у 2012 р. – 19,54 %.

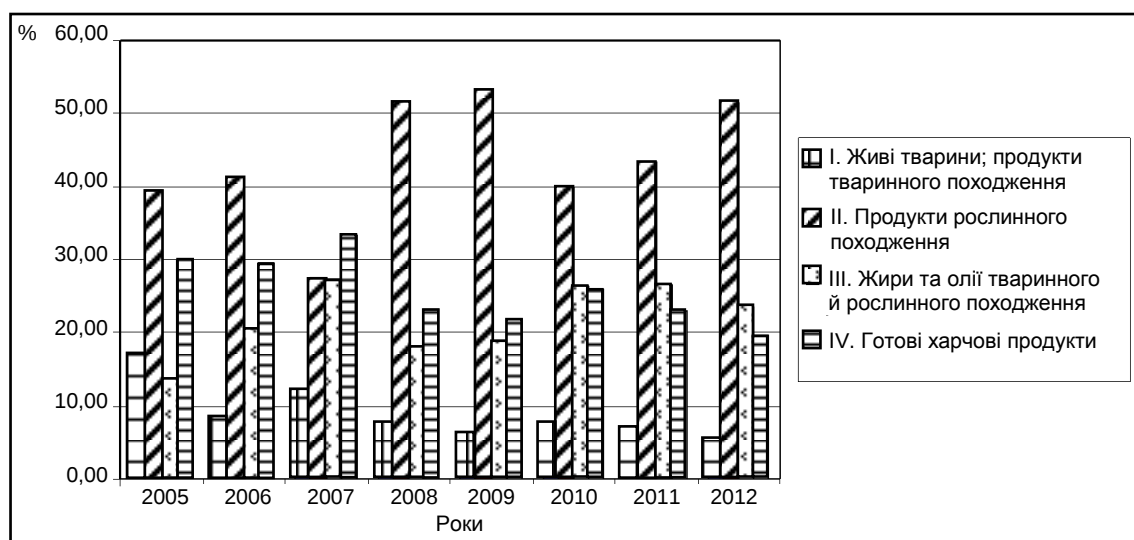

Рис. Товарна структура експорту сільськогосподарської та харчової продукції у 2005 – 2012 рр.
(складено автором на основі джерела [4])

Український сектор сільськогосподарської та харчової продукції слабо інтегрований у систему міжнародної торгівлі. З огляду на сільськогосподарські ресурси України торговельна політика має критичне значення для майбутнього розвитку сектору. Інтеграція України до системи Світової організації торгівлі (СОТ), а згодом і до зони поглибленої вільної торгівлі з Європейським Союзом (ЄС) – суттєва передумова для прискорення структурних реформ у країні та повного розкриття її потенціалу на міжнародних ринках. Вступ України до СОТ унеможливіє використання експортних субсидій (у явному та неявному вигляді) і вочевидь означає зниження імпорتنних тарифів на деякі види сільськогосподарської продукції.

Механізм стимулювання експорту формується на основі надання підприємствам консалтингових послуг, формування інноваційної інфраструктури експорту, покращення регуляторного бізнес-середовища та підготовки кадрів для міжнародного бізнес-менеджменту [5].

Україна має чималий експортний сільськогосподарський потенціал, зумовлений великими площами родючих ґрунтів і близькістю до ключових ринків Близького Сходу, Північної Африки, країн колишнього СРСР і потенційно – ЄС. Харчова промисловість України, основною сировинною базою якої є національне сільське господарство, була серед локомотивів економічного зростання, яке почалося у 2000 р.

У 2012 р. експорт сільськогосподарської продукції України до ЄС становив 32,6 % від усього експорту України до країн ЄС. Порівняно з 2011 роком експорт сільськогосподарської продукції до країн ЄС збільшився на 24,3 %, тоді як загальний експорт до цієї групи країн скоротився на 5,9 %. Частка сільськогосподарської та харчової продукції в імпорті з ЄС до України 2012 р. становила 35,2 %. Проте у 2011 р. імпорт сільськогосподарської продукції збільшився на 43,5 %, тоді як загальний експорт – на 26,6 %. У 2012 р. Україна стала нетто-імпортером сільськогосподарської та харчової продукції у торгівлі з країнами ЄС. У 2012 р. найсуттєвіше збільшився імпорт готових харчових продуктів (на 49,1 %). Натомість їхній експорт скоротився на 11,9 %.

Така сама тенденція спостерігалася в торгівлі живими тваринами та продукцією тваринного походження. Додатковим чинником зниження експорту продукції тваринництва було зростання попиту на неї на внутрішньому ринку. Обмежувальним чинником імпорту є також заборона на імпорт до ЄС живих тварин.

Продукція рослинництва залишається основним товаром експорту до ЄС. У 2012 р. експорт рослинницької продукції збільшився в 1,6 раза. Зернові становлять більше половини відповідної торговельної групи. У 2012 р. експорт зернових до ЄС збільшився в 1,9 раза.

Щодо торгівлі сільськогосподарською та харчовою продукцією між Україною та ЄС, можна сказати, що існують такі основні перешкоди: нерозвинена інфраструктура (зернохосвища, дороги, транспорт); зарегульовані та задовгі митні процедури; недорозвинена інформаційна система щодо ринку/слабкий доступ до інформації; низька частка у виробництві високоякісних продуктів (зокрема, твердих сортів пшениці); невідшкодування ПДВ експортерам; експортні/імпорتنі мита на деякі види продукції; заборона на імпорт української продукції до ЄС внаслідок невідповідності її якості стандартам ЄС.

З метою розробки рекомендацій та пропозицій щодо розвитку експортного потенціалу харчової промисловості України автори вважають за доцільне проаналізувати переваги та недоліки зовнішньої торгівлі України і ЄС. Зокрема, акцентовано увагу на аналізі переваг та недоліків загалом для галузі і для окремих видів продукції, таких, як: молоко та молочна продукція, продукти плідництва та овочівництва.

Більшість положень європейського продовольчого законодавства базуються на положеннях Угоди із санітарних і фітосанітарних заходів (СПС) СОТ. Пунктом 2 статті 2 цієї Угоди визначено, що "...члени СОТ повинні забезпечити, щоб будь-який санітарний чи фітосанітарний захід застосовувався лише в обсязі, потрібному для захисту життя чи здоров'я людини, тварин чи рослин, базувався на наукових принципах і щоб його дія не продовжувалася без достатніх наукових обґрунтувань" [6].

Останнім часом окреслилася стійка тенденція до збільшення кількості заходів щодо державного контролю за діяльністю підприємств, що працюють в АПК, замість удосконалення наявних або заміни неефективних більш ефективними. Сучасна система контролю продовольчої продукції в Україні:

- не має чітко встановленої організаційної структури, що призводить до дублювання функцій різними контрольними органами, створення додаткових перешкод для підприємств, неефективного використання бюджетних коштів і неузгодженості дій між цими органами;
- не має системи оцінювання результативності й ефективності заходів, що вживаються контрольними органами;

• є суттєвим фінансовим та організаційним тягарем для підприємств, які змушені платити за здійснення державного контролю двічі і більше разів – спочатку у Держбюджет через податки, а потім безпосередньо цим контрольним органам або іншим організаціям, що співпрацюють з ними.

Система контролю продукції агропромислового комплексу не тільки гальмує розвиток сектору, а й може стати нездоланим бар'єром для експорту продукції. Регламентом Євросоюзу щодо офіційного контролю продовольчої продукції встановлено новий ускладнений порядок допуску продукції агропромислового комплексу в Євросоюз. Отже, експорт української харчової продукції до ЄС буде можливий лише за умови існування в Україні системи офіційного контролю, яка забезпечує рівень захисту споживачів, еквівалентний тому, який існує в ЄС. Отже, Україна матиме слабкі перспективи відкриття ринку ЄС для української харчової продукції в рамках зони поглибленої вільної торгівлі, якщо найближчим часом у ній не буде реформовано контрольні органи та змінено підходи до формування і реалізації державної політики щодо захисту здоров'я та інтересів споживачів. Можна також прогнозувати негативні явища у сфері торгівлі з іншими розвиненими країнами світу, які реформують систему офіційного контролю за такими самими принципами.

Отже, на сучасному етапі факторами, що стримують активну участь України в експортно-імпортній діяльності агропродовольчими продуктами, є: брак стратегічних та організаційних засад цієї діяльності на рівні держави; недосконалість правової бази, невпорядкованість фінансово-платіжної системи; низькі купівельна спроможність і попит населення; специфічні умови формування ринкового середовища; наявність тіньової економіки. Крім того, сучасна система контролю продовольчої продукції в Україні не відповідає стандартам, які запроваджені в розвинених країнах світу.

Зростання експортного продовольчого потенціалу є визначальним фактором розвитку зовнішньоекономічних зв'язків, важливою ланкою зовнішньоторговельного обміну. Подальший розвиток експорту продовольчих товарів є важливим елементом структурних змін і технічної модернізації національного господарства. Властивий Україні постачально-збутовий і посередницько-торговельний характер виходу у світогосподарську сферу, який не реалізує всіх потенційних експортних можливостей у виробництві продовольчих товарів, зумовлює необхідність переорієнтації та переходу до нової моделі взаємодії національного господарства зі світовим.

Література: 1. Бегма В. М. Деякі аспекти визначення експортного потенціалу українського оборонно-промислового комплексу / В. М. Бегма // Проблеми науки. – 2007. – № 7. – С. 45–51. 2. Кириченко О. М. Експортний потенціал харчової промисловості України / О. М. Кириченко // Наукові праці Українського державного університету харчових технологій. – К. : УДУХТ, 1999. – № 5. – С. 66–69. 3. Castells M. The Institutions of the New Economy [Electronic resource] / M. Castells // Conference, Queen Elizabeth Hall, London, 19 June. – Access mode : <http://virtualsociety.sbs.ox.ac.uk/events/castells.htm>. 4. Державний комітет статистики України. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua. 5. Піддубна Л. І. Експортний потенціал машинобудівного комплексу Харківської області України в контексті викликів глобальної конкуренції / Л. І. Піддубна // Економіка розвитку. – 2012. – № 3 (63). – С. 79–85. 6. Шумило О. Поглиблена вільна торгівля між Україною та Європейським Союзом: сільськогосподарська та харчова продукція / О. Шумило. – К. : Аналітична записка, 2006. – 14 с. 7. Управління експортним потенціалом України : монографія / А. А. Мазаракі [та ін.] ; за заг. ред. д-ра екон. наук,

проф. А. А. Мазаракі ; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2007. – 210 с.

References: 1. Behma V. M. *Deiaki aspekty vyznachennia eksportnoho potentsialu ukrainskoho oboronno-promyslovoho kompleksu* [Some Aspects of the Determination of the Export Potential of Ukrainian Military-industrial Complex] / V. M. Behma // *Problemy Nauky*. – 2007. – No. 7. – P. 45–51. 2. Kyrychenko O. M. *Exportnyi potentsial kharchovoi promyslovosti Ukrainy* [The Export Potential of Food Industry of Ukraine] / O. M. Kyrychenko // *Naukovi pratsi Ukrainkoho derzhavnogo universytetu kharchovykh tekhnolohii* : UDUKHT, 1999. – No. 5. – P. 66–69. 3. Castells M. The Institutions of the New Economy [Electronic resource] / M. Castells // Conference, Queen Elizabeth Hall, London, 19 June. – Access mode : <http://www.http://virtualsociety.sbs.ox.ac.uk/events/castells.htm>. 4. State Statistics Committee of Ukraine. – Access mode : www.ukrstat.gov.ua. 5. Pidubna L. I. *Eksportnyi potentsial mashynobudivnoho kompleksu Kharkivskoi oblasti Ukrainy v konteksti vyklykiv hlobalnoi konkurentsii* [The Export Potential of the Engineering Complex of Kharkov Region, Ukraine, in the Context of the Challenges of Global Competition] / L. I. Pidubna // *Ekonomika rozvytku*. – 2012. – No. 3 (63). – P. 79–85. 6. Shumilo O. M. *Pohlyblena vilna torhivlia mizh Ukrainoiu ta Yevropeiskym Soiuzom: silskohospodarska ta kharchova produktsiia* [Deep Free Trade between Ukraine and the European Union: Agricultural and Food Products] / O. M. Shumilo. – K. : Analitichna zapyska, 2006. – P. 14. 7. *Upravlinnia eksportnym potentsialom Ukrainy : monohrafiia* [Management of Export Potential of Ukraine : monograph] / A. A. Mazaraki [et al.] ; za zah. red. d-ra ekon. nauk, prof. A. A. Mazaraki ; Kyiv nats. torh.-ekon. un-t, 2007. – P. 210.

Інформація про авторів

Венгерська Наталя Сергіївна – канд. екон. наук, ст. викладач кафедри міжнародної економіки та економічної теорії Запорізького національного університету (69600, Україна, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 66, e-mail: nataljavengerskaja@rambler.ru).

Калантарова Аліна Рамізівна – асистент кафедри міжнародної економіки та економічної теорії Запорізького національного університету (69600, Україна, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 66, e-mail: shezza.holmes@yandex.ru).

Информация об авторах

Венгерская Наталья Сергеевна – канд. экон. наук, ст. преподаватель кафедры международной экономики и экономической теории Запорожского национального университета (69600, Украина, г. Запорожье, ул. Жуковского, 66, e-mail: nataljavengerskaja@rambler.ru).

Калантарова Алина Рамизовна – ассистент кафедры международной экономики и экономической теории Запорожского национального университета (69600, Украина, г. Запорожье, ул. Жуковского, 66, e-mail: shezza.holmes@yandex.ru).

Information about the authors

N. Vengerskaya – PhD in Economics, senior lecturer of International Economics and Economic Theory Department of Zaporizhzhia National University (66 Zhukovskiy St., 69600, Zaporizhzhia, Ukraine, e-mail: nataljavengerskaja@rambler.ru).

A. Kalantarova – assistant of International Economics and Economic Theory Department of Zaporizhzhia National University (66 Zhukovskiy St., 69600, Zaporizhzhia, Ukraine, e-mail: shezza.holmes@yandex.ru).

Стаття надійшла до ред.
09.07.2014 р.